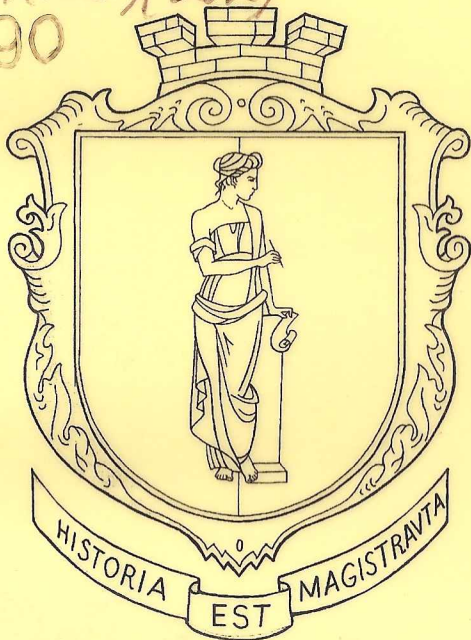

94(100)/082)
190

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Випуск 1

Література

1. Кандель Ф. Очерки времен и событий из истории российских евреев. — Иерусалим, Ассоциация «Тарбут», 1994.
2. Обращение Комитета вспомоществования евреям-земледельцам и ремесленникам в Сирии и Палестине «Ко всем нашим членам-сотрудникам и единомышленникам» // Документы, собранные Еврейской историко-археографической комиссией ВУАН. - Иерусалим. - Гешарим, 1999.
3. Левинский Э.Л. // Краткая еврейская энциклопедия. - Иерусалим, 1988. - Т.4. — С. 736-737.
4. В останні роки життя Левінський жив в Одесі та брав активну участь в сіоністській діяльності. У 1910 році він відкрив першу в Одесі щоденну газету на ідиш "Гут морген". Семінарію його імені, про яку йдеться, 1918 року було переведено до Тель-Авіва.
5. Шац Б. // Краткая еврейская энциклопедия. — Т.1. — С.397.
6. Клебанов Я. Общество вспомоществования евреям-земледельцам и ремесленникам в Сирии и Палестине // Еврейская энциклопедия. — Санкт-Петербург, 1908-1911. — Т. 11. — С. 919-922.
7. Гольдштейн А. Национальный фонд // Еврейская энциклопедия. — Т. 11. — С. 612-614.
8. Усышкин М.М. // Еврейская энциклопедия. — Т. 15. — С.134-136.
9. Бялик Х.П. // Краткая еврейская энциклопедия. — Т.1. — С. 578-582.
10. Клаузнер И.Г. // Краткая еврейская энциклопедия. — Т. 4. — С. 341-343.
11. Зусман А.А. // Еврейская энциклопедия. — Т. 7. — С.860-861.

ЧИРВА Ю.І.

*доцент, кандидат
історичних наук*

ПРИЧИНИ ТА ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У СВІТОВІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

XX століття в історію людства увійшло як період найбільш руйнівних війн та локальних воєнних конфліктів. Ще й сьогодні далекими від розв'язання є конфлікти на Близькому і Середньому Сході, на Балканському півострові, на Північному Кавказі. Але особливу увагу істориків вже багато десятиріч привертає Друга світова війна. Чи навряд може настати такий час, коли остаточно будуть розставлені крапки над "і" і зазначена проблематика зникне з кола наукових інтересів дослідників.

Адже занадто дорогою ціною дістався народам планети мир в останній світовій війні, лише незворотні людські втрати за шість років воєнних дій склали понад 60 млн. чол. [1,6]. Якщо під час Першої світової війни фінансові видатки всіх воюючих країн становили 208 млрд. дол., то під час Другої – 962 млрд. дол. [1,6].

Підсумки війни знайшли своє відображення у створенні т. зв. Ялтинсько-Потсдамської системи. Остання багато в чому визначила особливості розвитку післявоєнного світу - нові державні кордони, розпад колоніальних імперій і виникнення нових суверенних держав, зростання ролі міжнародних організацій, в першу чергу ООН тощо.

Наслідки Другої світової війни продовжують залишатися суттєвим чинником як міжнародних стосунків, так і внутрішньої політики сучасних країн. Достатньо згадати претензії офіційного Токіо до Росії з приводу повернення останньою "північних територій". Не менш актуальною у стосунках між Німеччиною та Чехією є проблема "судетської спадщини". В Україні протягом тривалого часу точилися парламентські дебати щодо визначення правового статусу бійців УПА. Прийняте рішення хоча і носило компромісний характер, але аж ніяк не сприяло підвищенню політичної стабільності в суспільстві, оскільки прокомуністичні і націонал-патріотичні сили /звичайно з різних позицій/ не приховують своїх негативних оцінок Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту".

Таким чином, посилений інтерес істориків до проблематики Другої світової війни є цілком логічним і закономірним. За післявоєнний час науковцями була опрацьована величезна кількість різноманітних джерел з історії війни, проведені сотні наукових конференцій, створені сотні тисяч наукових праць. В результаті набуттям широкої громадськості стали спроби написання історії Другої світової війни "без купюр". Поступово зникають останні "білі плями" зазначеного періоду.

Проте в історичній науці ще залишається коло питань, з приводу яких в середовищі науковців на сьогодні відсутня єдина точка зору. Причинами такого становища є, на наш погляд, різний обсяг та характер використаних авторами джерел, різна методика їх вивчення, надмірна політична заангажованість деяких дослідників.

Серед зазначених питань найбільшої актуальності набуло серед істориків питання щодо причин виникнення Другої світової війни. Вже восени 1939 р., бажаючи обґрунтувати своє ставлення до того, що відбувається в світі, політичне керівництво Німеччини, Великобританії, Франції через низку заяв, декларацій, звернень намагалося визначити ті фактори, які спричинили початок бойових дій. Загальною рисою таких, за характером чисто пропагандистських акцій було прагнення урядів воюючих країн звинуватити в цьому свого противника. Міністр закордонних справ фашистської Німеччини І. фон Ріббентроп у своїх мемуарах ситуацію початку війни охарактеризував так: «Тільки в результаті поєднання англійської політики оточення з польським шовінізмом проблема Данціга і коридору виявилася начиненою тим динамітом, який колись неминуче повинен був висадити в повітря мир в Європі» [2,208].

У повоєнний час почали формуватися основні тенденції у визначенні чинників катастрофи вересня 1939 р.

Ряд авторів вважають, що у витоків світової війни стоїть певна політична постать або, принаймні, коло таких осіб. Симптоматичною є поява праці австралійського історика Д. Ірвінга "Війна Черчілля", в якій саме на лідера британських консерваторів покладається відповідальність за крах Версальсько-Вашингтонської системи. Не менш безапеляційною є висновки книги німецького дослідника Е. Допіча "Війна Сталіна: 1937-1945". Водночас співвітчизник Топіча Д. Бавендамм своїй монографії дав назву "Війна Рузвельта". Свою точку зору має Д.Л. Хогган, який головну причину війни вбачає у згубній за наслідками дипломатії британського лорда Галіфакса та міністра закордонних справ Польщі Ю.Бека" [3,5]. Проте домінуючою серед істориків зазначеного напрямку є версія, згідно до якої найбільша відповідальність за початок Другої світової війни покладається особисто на А.Гітлера. Один із біографів лідера фашистської Німеччини І.Фест зазначав: "Починаючи з весни 1939 р. звертає на себе увагу нездатність Гітлера гальмувати власну динаміку. Безпомилкове почуття темпу, яке він доводив декілька років тому в ході завоювання влади, почало відтепер залишати його, поступаючись місцем неврастенічному пориванню до дії" [4,137]. Характерно, що саме теза про персональну відповідальність фюрера була покладена в основу тактики захисту нацистських злочинців їх адвокатами на Нюрнберзькому процесі. Більш того, дехто з підсудних

намагався удати з себе жертву підступності Гітлера. Так зокрема було у випадку з А.Йодлем [5,358]. Звичайно, здатність окремої особи впливати на хід подій, особливо в переломні моменти історії, ніхто заперечувати не буде. Однак теза про спроможність будь-якого політика сформуванню міжнародні умови, за яких світова війна стала б можливою є, на наш погляд, явним абсурдом.

У перші повоєнні роки, коли дослідження про недавнє минуле часто сприймалися на емоційному рівні, оформився ще один напрямок у з'ясуванні витоків Другої світової війни. Мова йде про тих авторів, які головним чинником погіршення міжнародної обстановки у другій половині 30-х рр. вважають агресивний характер зовнішньої політики фашистської Німеччини. Були навіть здійснені спроби пояснити 1939 р. войовничістю німців, яка їм нібито притаманна генетично. Як результат, історія Німеччини зводиться до історії Карла Великого, Фрідріха Барбаросси, Фрідріха II, Мольтке, Гінденбурга. Попри непереконливість такої позиції, об'єктивно історики зазначеного напрямку зробили суттєвий внесок у дослідження проблематики Другої світової війни. Саме вони ретельно проаналізували ставлення до війни різних соціальних верств населення гітлерівської Німеччини. Так на науковій сесії у Лейпцігу /листопад 1957 р./ були заслухані доповіді В.Т.Фоміна "Німецькі дипломати - співучасники підготовки фашистської агресії та легенда фальсифікаторів історії", Б.Г.Тартаковського "Фальсифікація реакційною історією питання про роль німецьких монополій у підготовці та розв'язанні другої світової війни", Г.Фукса "Висвітлення питання про судетських німців /1933-1938 рр./ в західнонімецькій історичній літературі", А.Камінського "Співучасть і провина прусько-німецьких генералів у розробці воєнних планів Гітлера" [6]. І в подальшому відповідні дослідження багато в чому визначали характер світової історичної науки. Характерно, що провідне місце у висвітленні проблем підготовки фашистської Німеччини до війни належало радянським науковцям. Це пояснюється, на наш погляд, тим, що саме СРСР у роки війни зазнав від німецької окупації найбільших втрат серед всіх воюючих країн. Не останню роль відіграв і той факт, що концептуально радянська історіографія формувалася в умовах "холодної війни". Гостре ідеологічне протистояння двох суспільних систем мало наслідком для вітчизняних істориків підвищений інтерес до історії становлення нацизму як найбільш реакційної течії буржуазної ідеології ХХ ст.

Поза всяким сумнівом, керівництво "Третього рейху" повною мірою повинно було нести відповідальність за агресивний характер своєї зовнішньої політики. І Міжнародний суд Нюрнберга цілком справедливо виніс фашистським злочинцям вирок. Однак стратегія великих держав на міжнародній арені в другій половині 1930-х рр. також мало сприяла стабільності в світі. Достатньо згадати, що саме з мовчазної згоди офіційних Лондона та Парижа стало можливим відновлення німецького милітаризму. "Не поміченим" західноєвропейськими урядами залишилося і зникнення з політичної карти Європи Австрії. Остаточо пріоритети у зовнішній політиці Великої Британії та Франції виявила Мюнхенська конференція /29-30 вересня 1938 р/. Потурання Чемберленом і Даладье фашистській агресії на сході Європи було очевидним. Колишній начальник штабу вермахту генерал-фельдмаршал В.Кейтель зазначав: "В період Мюнхена Німеччина не була підготовлена до збройного конфлікту. Якщо б в березні 1938 р. союзники дозволили Чехословацькій Республіці здійснити мобілізацію, Гітлер не зміг би окупувати навіть Австрію" [7,178]. Мюнхенська змова викликала обурення у світі, в тому числі і в Англії та Франції. Ш. де Голль в своїх мемуарах підкреслював: "Головне полягало в тому, що впертість уряду у відстоюванні оборонної воєнної системи, в той час як німці виявляли в Європі крайній динамізм, сліпота політичного режиму, зайнятого всілякими дрібницями перед лицем готової кинутися на нас Німеччини, дурість роззяв, які привітали мюнхенську капітуляцію, - все це, по суті справи, було результатом глибокого національного самозречення" [8,55-56]. Як відомо, мюнхенську політику британського уряду засудив і лідер консерваторів У.Черчілль.

Не слід залишати поза увагою також і явно агресивний характер зовнішньополітичних кроків радянського керівництва наприкінці 1930-х рр. Підписання Москвою секретного протоколу до договору з Німеччиною про ненапад від 23 серпня 1939 р. перетворював СРСР /принаймні для народів східної Європи/ в державу-агресора. Не випадково протягом десятиріч радянська історіографія гнівно заперечувала сам факт наявності такого документа. "Прагнучи зняти відповідальність з імперіалістичних держав за виникнення другої світової війни, західні історики навіть мусирують версію про "змову" між СРСР та Німеччиною на основі якогось "поділу сфер впливу в Європі", - писав в розпал "холодної війни" П.П.Севостьянов [9,158]. Але урешті-решт під тиском не-

заперечних аргументів комісія О.Яковлева в грудні 1989 р. була змушена визнати існування таємної радянсько-німецької угоди. Більш того, відповідною постановою другий З'їзд народних депутатів СРСР засудив факт підписання "секретного додаткового протоколу", оскільки досягнуті ним домовленості "перебували у протиріччі із суверенітетом та незалежністю ряду третіх країн" [10]. О.Яковлев у своїй доповіді на з'їзді зазначав: "Сталін, при всіх його імперських замашках, не міг не розуміти аморальності і вибухонебезпеки секретної угоди з Гітлером". [11,520].

Реалізація радянським керівництвом отриманих можливостей відбулася доволі швидко. Звичайно, перехід до СРСР Західної України і Західної Білорусії, а пізніше Бессарабії і Північної Буковини можна історично обґрунтувати, адже мова йде про процес возз'єднання народів /інше питання - у якій формі це було здійснено/. Інакше сприймається політика сталінського керівництва у його відносинах передвоєнного часу з країнами Балтії та Фінляндії. Нав'язані СРСР пакти про ненапад з Естонією /28 вересня 1939 р./, Латвією /5 жовтня 1939 р./, Литвою /10 жовтня 1939 р./ були, по суті, втручанням у внутрішні справи відповідних держав. Не випадково французький історик Ж.-Б. Дюрозель назвав згадані договори "замаскованою агресією" [12,225]. Характерно, що згадуючи хід радянсько-німецьких переговорів у серпні 1939 р. І. фон Ріббентроп підкреслював: "Твердість радянської дипломатії виявилася в питанні про Прибалтійські країни, на які росіяни претендували як на сферу своїх інтересів" [2,189].

І вже практично позбавляє шансів твердження про миролюбний характер зовнішньої політики Радянського Союзу у зазначений період агресія СРСР проти Фінляндії. Логічним за таких умов стало виключення нашої країни із складу Ліги Націй 14 грудня 1939 р. Симптоматично, що в розпал воєнних дій німецький уряд погодився постачати пальне радянським підводним човнам у Ботнічній затоці [12,229].

Достатньо заплутаним у світовій історичній науці залишається питання про роль Італії у розв'язанні Другої світової війни. Радянська історіографія сумлінно відносила партнера Німеччини по "Сталевому пакту" до числа держав-агресорів. Дійсно, починаючи із середини 1930-х рр. Італія відверто демонструє на міжнародній арені зростаючу агресивність. З жовтня 1935 р. по травень 1936 р. італійські війська ведуть бойові дії проти народу Ефіопії, маючи за мету перетворення цієї африканської країни у

свою колонію. У листопаді 1938 р. виступаючи на засіданні Палати корпорацій та об'єднань міністр закордонних справ Італії Г. Чіано оприлюднив нові претензії уряду Муссоліні. За ними до сфер "життєвих інтересів" Рима належали Джібуті, Туніс та Корсика. Інтервенція італійських військ в Албанію у квітні 1939 р. окреслила ще один вектор зовнішньополітичної стратегії Італії - балканський. Однак німецько-радянський договір 23 серпня 1939 р. та наступна агресія Німеччини проти Польщі особливого захоплення діями "старшого партнера" по коаліції з боку Б. Муссоліні не викликали. Результатом стало те, що Італія вступила у світову війну лише 10 червня 1940 р. Цілком логічним за таких умов стало прагнення ряду західних істориків довести наявність у політичному керівництві держави потужної пацифістської течії [13,21]. На наш погляд, "миролюбність" Італії у зазначений період диктувалася не принциповими установками зовнішньої політики, а прагматичними міркуваннями. Пакт Молотова - Ріббентропа своєю антипольською спрямованістю не міг бути позитивно сприйнятим італійцями-католиками. Крім того Б. Муссоліні небезпідставно побоювався зростання впливу на Балканах як СРСР, так і Німеччини.

Доречно зауважити, що радянсько-німецька угода викликала розгубленість ще у одного союзника "Третього рейху" по "Сталевому пакту" - Японії. Відомий японський історик Х. Терагані зазначав: "Японія зазнала 23 серпня 1939 р. страшного удару. Ніколи - ні до, ані після - в історії не було випадку, щоб японський уряд пішов у відставку через укладення договору двох інших держав між собою. А "втративший обличчя" прем'єр-міністр барон Хіранума, між іншим, один з палких прихильників Гітлера, вимовив як коментар на звістку про німецько-радянський договір лише одно слово: "Незбагненно!" [14]. Однак це аж ніяк не знімає відповідальності з японського керівництва за розв'язання світової війни.

Як вже говорилося, історіографія Другої світової війни відрізняється багатоплановістю досліджень, різноманіттю тематики та концептуальних позицій авторів. Проте практично всі історики висловлюють глибоку переконаність в тому, що характер війни докорінно змінився після 22 червня 1941 р. Дійсно, вступ Радянського Союзу у війну суттєво змінив ситуацію на фронтах, активізував процес формування антифашистської коаліції, сприяв піднесенню руху Опору в окупованих країнах.

Однак і сьогодні в світовій історичній думці відсутня єдина точка зору щодо причин радянсько-німецької війни.

Радянські науковці протягом десятиріч перебували під впливом реакції офіційного керівництва СРСР на початок воєнних дій. Вже 3 липня 1941 р., виступаючи з промовою по Всесоюзному радіо Й.Сталін підкреслював "віроломний характер дій німецьких фашистів", вказував на те, що це є "нав'язана нам війна" [15,12]. Поступово радянськими істориками було опрацьоване доволі схематичне бачення розвитку подій у другій половині 30-х-початку 40-х рр., які і призвели до початку Великої Вітчизняної війни. У самих загальних рисах переддень трагічних подій у висвітленні історичної науки СРСР виглядав як процес поглиблення міжімперіалістичних протиріч. У середині 30-х рр. остаточно сформувалися дві групи «імперіалістичних хижаків», протиріччя між якими набули непримиренного характеру. До першої з них належали ті держави, яких повною мірою задовольняла існуюча Версальсько-Вашингтонська система - Велика Британія, Франція, США. Держави, які наполягали на перегляді результатів Першої світової війни - Німеччина, Італія, Японія - входили до складу другої. Радянський Союз, розуміючи велику вірогідність спалаху війни і, будучи за природою миролюбною країною, виступив ініціатором створення системи колективної безпеки. Проте радянські пропозиції через "класову обмеженість" політичного керівництва провідних держав не були почуті і світ продовжував своє сповзання до катастрофи. За таких умов Кремль змушений був змінити пріоритети своєї зовнішньої політики. Тепер вже мова йшла про утримання СРСР від його втягування у можливу світову війну. Звідси - зацікавленість радянської сторони в успішному завершенні переговорів з Англією і Францією у Москві, а після їх фактичного зриву - у підписанні пакту про ненапад з Німеччиною. Переможні для останньої воєнні кампанії 1939 -1941 рр. дали гітлерівському керівництву можливість зосередити у своїх руках величезний економічний потенціал окупованих країн. Тепер єдиною перепоною для фашистської Німеччини на шляху до встановлення повного панування принаймні в Європі був Радянський Союз. За таких умов Гітлер і розв'язав війну проти СРСР.

Ось такою у стислому вигляді і була передісторія Великої Вітчизняної війни з точки зору радянських істориків. Основна думка простежується достатньо чітко - Радянський Союз став жертвою агресії.

Протягом останнього десятиріччя неабиякої популярності /в тому числі і серед частини вітчизняних дослідників/ набула теорія "превентивної війни", її суть в цілому зводиться до твердження про упереджувальний для Німеччини характер війни проти СРСР. На думку адептів зазначеної теорії 22 червня 1941 р. Гітлер просто був змушений приступити до реалізації плану "Барбаросса".

Якби цього не сталося, то Радянський Союз неминуче здійснив би агресію проти Німеччини.

У "читаючої публіки" формування такої концептуальної позиції незмінно пов'язується з ім'ям колишнього радянського розвідника ГРУ В.Б.Резуна, який свої праці публікує під псевдонімом В.Суворова. Доречно зауважити, що сам автор не приховує своїх претензій на право вважатися родоначальником нового напрямку у вивченні історії Другої світової війни. Проте це аж ніяк не відповідає дійсності. Нічого нового в історичній науці В.Суворов не відкрив, Він просто напрочуд вдало використав сприятливу кон'юнктуру на книжковому ринку, і ось вже "шедеври" цього безумовно талановитого популяризатора чужих ідей сприймаються багатьма як абсолютна істина.

Як відомо, нацистських злочинців на Нюрнберзькому процесі захищали адвокати. Бажаючи здобути для своїх підзахисних максимального пом'якшення покарання, вони поклали в основу лінії захисту саме версію превентивного удару. Так, адвокат А.Йодля Ф.Екснер стверджував, що "Йодль услід за Гітлером вірив, що Радянський Союз неминуче нападе на Німеччину, як тільки вона ув'ягне у війні з Англією" [5,356]. Та й самі підсудні максимально використовували зазначену тактику. Грос-адмірал К.Деніц, у своєму виступі на засіданні суду підкреслював, що сам він "не сумнівався у намірах Росії розпочати бойові дії проти Німеччини у 1941 р." [5,438]. У кінцевому ж підсумку аргументація захисту здалася Міжнародному суду Нюрнберга непереконливою, і Йодль з Редером скінчили життя на шибениці.

У повоєнний час теорія превентивної війни була взятою на озброєння частиною західнонімецьких істориків. Серед них можна назвати К. Ассмана, Х. Хольдака, Х. Мау, Х. Краусника, Х.-Г.Серафима. Не випадково, що саме ці імена були згадані у доповіді Л.Штерна "Головні тенденції реакційної історіографії другої світової війни" на науковій сесії у Лейпцигу "Проблеми історії другої світової війни" /листопад, 1957 р./ [6,9-34].

Надалі зазначена теорія знайшла своїх прихильників і за межами Німеччини. Фашистська агресія проти СРСР виправдовується міркуваннями "змушеного кроку" в роботах американців Д.Хоггана, Г.Райта, Л.Фішера, С.Поссоні, англійців С.Естера, Дж.Еріксона [16,154-164]. Проте в жодній із згаданих країн таке трактування подій не стало домінуючим. Як бачимо, В.Суворов не може претендувати на роль месії від історії. До того ж його твори, на відміну від праць зазначених авторів, мають меншу глибину наукового дослідження і спираються на доволі вузьку джерельну базу. Колишній радянський розвідник не використовує архівних джерел. Більш того, він навіть хизується такою позицією. Але ж будь-яка наукова праця не може ґрунтуватися лише на матеріалах ЗМІ та мемуарній літературі, як це робить В.Суворов. Його роботи містять велику кількість перекручень, підтасовок, вирваних з контексту фактів.

Чому ж, в такому разі, "феномен В.Суворова" взагалі став можливим?

На наш погляд, можна виділити декілька причин цього. По-перше, слід згадати, що пострадянська історична наука розвивається під знаком критичного перегляду минулого. Найбільшою мірою це стосується саме радянської доби. Притаманний В.Суворову антикомунізм робить останнього в очах читача істориком "нової хвилі", тобто тим, хто сприймає історичний процес об'єктивно, а не за "Коротким курсом історії ВКП/б/". По-друге, читати "День "М", "Останню республіку" та "Криголам" напрочуд легко. Автор використовує явно публіцистичний стиль викладу матеріалу. Навіщо читачеві, особливо молодому, вивчати документальні матеріали, ознайомлюватися з наказами та зведеннями армійського командування, читати карту, коли В.Суворов подає матеріал доступно, ясно і без другорядних подробиць? І нарешті, по-третє. На нашу думку, серйозні історики занадто пізно звернули увагу на аматорські спроби автора написати історію Другої світової війни. Лише у середині 90-х рр. побачили світ роботи Г.Городецького [17], В.Данілова, дещо пізніше - П.Бобильова, О.Помогайбо. Дослідники аргументовано критикують позиції В.Суворова, спростовують його логічні конструкції та висновки. Але теорія превентивної війни вже набула певного поширення та має доволі численну армію прихильників.

Парадоксально, але все це відбувається за умов, коли згадана теорія не має будь-яких перспектив розвитку навіть серед істориків ФРН. Г.Юбершер вказує: "Модифіковані" версії про "превентивну війну" не мають ніякої наукової цінності, вони побавлені документальної основи і не знайшли підтримки у серйозній історичній науці з проблематики другої світової війни, про що, наприклад, свідчить зміст декількох збірників з міжнародною участю, присвячених 50-річчю нападу нацистської Німеччини на Радянський Союз" [18].

Таким чином, проблема визначення причин Другої світової та Великої Вітчизняної війни вже більше шести десятиріч знаходиться в центрі уваги дослідників. Наявність різних підходів, методик, концептуальних поглядів авторів, що намагалися розв'язати зазначену проблему, свідчить про неможливість остаточно розставити крапки над "і". Пошук триває і істина може бути встановлена лише за умов максимальної неупередженості та суттєвого збагачення методології дослідницької роботи з боку науковців.

Література

1. О прошлом во имя будущего. Вторая мировая война: причины, итоги, уроки /Под ред. П.А.Жилина. - М., 1985.
2. Риббентроп Й. фон. Мемуары нацистского дипломата. - Смоленск, М., 1998.
3. Фалин В.М. Второй фронт. Антигитлеровская коалиция: конфликт интересов. - М., 2000.
4. Фест Й. Гитлер: Биография: В 3 т. - Пермь, 1993.- Т.3.
5. Дэвидсон Ю. Суд над нацистами, - Смоленск, 2001.
6. Проблемы истории второй мировой войны: Протокол научной сессии в Лейпциге с 25 по 30 ноября 1957 года. - М., 1959
7. Свобода Л. Роковой год измены //Накануне, 1931-1939. Как мир был ввергнут в войну / Сост. Н.Яковлев,- М., 1991.
8. Голль Ш. де. Военные мемуары: В 2 т. - М., 1957.- Т.1.
9. Севостьянов П.П. Внешнеполитическая борьба СССР против фашистской угрозы: сентябрь 1939 - июнь 1941 гг. // Причины возникновения второй мировой войны: Сб.ст. - М., 1982.
10. Правда. - 28 декабря 1989.
11. Яковлев А.Н. Реализм - земля перестройки, - М., 1990.
12. Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. - К., 1999.
13. Ширер У. Крах нацистской империи. - Смоленск, 1999.

14. Комсомольская правда. - 2 сентября 1989.
15. Сталин И. О Великой Отечественной войне Советского Союза. - М., 1952.
16. Куманев Г.А., Курбанов В.В. Миф о "превентивной войне" и его буржуазные приверженцы // Буржуазная историография второй мировой войны. Анализ современных тенденций / Под ред. И.И.Жигалова. - М., 1985.-С.154-164.
17. Городецкий Г. Миф "Ледокола". - М., 1995; Данилов В.Д. Готовил ли Генеральный штаб Красной Армии упреждающий удар по Германии? - М., 1995; Бобылев П.Н. Точку в дискуссии ставить рано // Отеч. история. - 2000. - № 1; Помогайбо А.А. Псевдоисторик Суворов и загадки второй мировой войны. - М., 2002.
18. Юбершер Г. 22 июня 1941 г. в современной историографии ФРГ. К вопросу о "превентивной войне" // ННИ.- 1999. - № 6.

КОЖУХАР О.І.
*доцент, кандидат
історичних наук*

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ПАРТІЙНИХ СИСТЕМ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ В ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИЙ ПЕРІОД

Після демократичних революцій на рубежі 80-90-х рр. ХХ ст. перед незалежними постсоціалістичними державами постало стратегічне завдання - провести широкомасштабну політичну і економічну трансформацію на основі загальносвітових і цивілізаційних принципів. Формування демократичної правової держави, парламентської демократії, становлення політичного плюралізму і громадянського суспільства являється основним змістом політичної трансформації.

Виявом процесу демократизації є утворення і функціонування багатопартійної системи. Світовий досвід показує, що характер партійної системи являється важливим індикатором результативності політики і ступені консолідації демократії, має визначальне значення для проведення реформ і розвитку всієї політичної системи.

Аналіз літератури показує, що проблема формування і розвитку партійних систем, становлення багатопартійності в країнах Центральної і Східної Європи в українському суспільстві-